

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΤΥΠΟ

Αικ. Μπρέγιαννη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εαν δεχθούμε ότι η κοινωνική ιστορία αποτελεί το σημείο όπου συναντώνται τόσο ο μηχανισμός της οικονομίας όσο και η ιστορία των ιδεών (ή αλλιώς οι νοοτροπίες), η παραδοχή εγγράφεται στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης μεταξύ του οικονομικού και κοινωνικού χώρου. Ξεκινώντας από τη συγκεκριμένη υπόθεση εργασίας, η ανάλυση του επιστημονικού και δή του οικονομικού λόγου, ειδικά ως ένα κοινωνικό σύμβολο, εγκολπώνεται στη διαπραγμάτευση της συγκυρίας: στην υπό εξέταση μεσοπολεμική περίοδο, η διεθνής οικονομική κρίση του 1929 λειτούργησε ως εφαλτήριο για την εξέλιξη της οικονομικής θεωρίας αλλά και για την αναγέννηση του νεωτερικού προβληματισμού στις κοινωνικές επιστήμες. Η σχεδόν συγχρονική μετάφραση ή παρουσίαση της ευρωπαϊκής θεωρητικής παραγωγής στο μεσοπολεμικό ελληνικό κοινό, καταγράφει την ενεργητική στάση των ελλήνων διανοουμένων απέναντι στα προβλήματα της εποχής και προσδιορίζει τους ορίζοντες της ιδεολογικής όσμωσης που συντελείται την ίδια περίοδο στην ελληνική κοινωνία.

TRADUCTIONS D'ETUDES LITTERAIRES A LA PRESSE D'ENTRE DEUX GUERRES

Ek. Bregianni

RESUME

Vu qu'une approche dichotomique de l'activite economique et celle intellectuelle n'est pas legitime au sein de l'histoire sociale, cette confirmation apostrophe l'aspect de l'interaction existante entre le mecanisme economique et l'espace sociale. Or, une hypothese de recherche concernant l'analyse du discours en sciences sociales, apercu comme une representation sociale, aurait du englober l'elaboration integrale de la conjoncture; pendant la periode examinee, la depression economique de 1929 a joue le role de catalyseur vis a vis de l'evolution de la pensee economique et celle des sciences sociales. Ainsi, l'entre deux guerres a modele le laboratoire de notre modernite. L'osmose ideologique au sein de la societe grecque peut etre decrite, alors, a travers la diffusion de cette transformation intellectuelle; les traductions des ouvrages economiques, sociologiques ou juridiques ont approche la Grece au milieu scientifique europeen, etant qu'un pont de communication.

1. Η διεθνής συγκυρία: Η κρίση του 29 ως εφιαλτήριο ιδεολογικών εξελίξεων

Στην Ελλάδα του μεσοπολέμου συντελείται εκτεταμένη ιδεολογική όσμωση, η οποία συνάδει με τον επιστημονικό προβληματισμό της εποχής. Η σύμπλευση της σκέψης των ελλήνων διανοητών με τις παράλληλες αναζητήσεις του ευρωπαϊκού πνεύματος εντοπίζεται κυρίως στο χώρο της οικονομικής και πολιτικής επιστήμης, καθώς και της κοινωνιολογίας. Είναι ευνόητο, ότι τα επιστημονικά αιτούμενα της εποχής πολλαπλασιάζονται, με αφορμή την οικονομική κρίση που χειμάζει τόσο την παγκόσμια όσο και την ελληνική οικονομία. Η πτώχευση του ελληνικού κράτους το 1932, προοίμιο της οποίας στάθηκαν οι περιορισμοί στην εξαγωγή συναλλάγματος και η απαγόρευση πληρωμής χρεών εξωτερικού σε ξένο νόμισμα, σημασιοδοτείται κυρίως από την άρση του χρυσού κανόνα αφού πλέον και η αγγλική οικονομία είχε εκ των πραγμάτων οδηγηθεί στην εγκαταλειψή του¹. Η ανασφάλεια και οι λοιπές παρεμφερείς ψυχολογικές αντιδράσεις μπροστά στο φάσμα της κρίσης², αποτέλεσαν σε παγκόσμια κλίμακα εφιαλτήριο τόσο ιδεολογικών μεταμορφώσεων όσο και αναπροσαρμογών στην οικονομική πολιτική των κρατών. Σχηματικά, ως κεντρική εξέλιξη κατά τη δεκαετία του τριάντα καταγράφεται η σταδιακή κατάρρευση του οικονομικού εθνικισμού που πλέον διέπει τις διεθνείς σχέσεις με αποτέλεσμα την απομόνωση και την εσωστρέφεια των κρατών.

Η ελληνική περίπτωση, σε συναρμογή με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα, εγγράφεται στην ολοένα αυξανόμενη -ήδη από το 1931- κρατική παρέμβαση (ως θεραπευτικό της κρίσεως μέτρο), η οποία και τελικώς εκφράζεται με τη μορφή ισχυρού κρατικού προστατευτισμού³. Ωστόσο, πέρα από τις αντιστοιχίες ανάμεσα στη διεθνή και την εγχώρια συγκυρία, θα πρέπει εδώ να σημειωθεί η ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης: ήδη από τις απαρχές της κρίσης οι οικονομολόγοι της εποχής είχαν διαγνώσει ότι αυτή θα μεταφερθεί στον ελληνικό χώρο εποχούμενη της εμπορικής κρίσης των αγροτικών προϊόντων⁴. Πράγματι, οι δυσχέρειες σχετικά με τη διάθεση των γεωργικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές είχαν προσθετικές συνέπειες στο σώμα της

¹ Για τη σχετική συγκυρία, καθώς και για τα ληφθέντα μέτρα από την πλευρά του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο της κρίσης cf. Μ. Ψαλιδόπουλος, *Η κρίση του 1929 και οι έλληνες οικονομολόγοι. Συμβολή στην ιστορία της οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1989, σ. 70-73 & 91-93.

² Charles P. Kindleberger, *Manias, panics and crashes. A history of financial crises*, New York: Basic Books, 1978, σ. 118.

³ Για την πορεία της ελληνικής οικονομίας και τα οικονομικά μεγέθη της περιόδου, αξιόπιστη πηγή είναι οι ετήσιες εκθέσεις του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ανάμεσα σε άλλα: ΑΟΣ, *Οι δείκτες της οικονομικής δραστηριότητας της Ελλάδος κατά τα έτη 1928-1934*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1935/ ΑΟΣ, *Η ελληνική οικονομία κατά το έτος 1935*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1936.

⁴ Βλέπε για παράδειγμα τις σχετικές διαπιστώσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Εμ. Τσουδερού, κατά τη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της 4ης Νοεμβρίου 1931. Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεσις επί του Ισολογισμού του έτους 1931, σ. vi-vii.

ελληνικής οικονομίας. Σε συναρμογή με την πτώση των τιμών της αγροτικής παραγωγής σε διεθνές επίπεδο⁵, η γεωργική κρίση έπληξε σε μεγάλο βαθμό τόσο το βιωτικό επίπεδο των ελλήνων αγροτών όσο και το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας⁶. Με άξονα την στήριξη του αγροτικού τομέα -μέσω τόσο των μέτρων για την αύξηση της εγχωρίου σιτοπαραγωγής όσο και των προσπαθειών για τη διάχυση της αγροτικής πίστης-, θα εκδηλωθεί η προστατευτική παρέμβαση του ελληνικού κράτους. Η στροφή της ελληνικής οικονομικής πολιτικής επικεντρώνεται στην μερική ποσόστωση των εισαγωγών ήδη από το 1935: τα σχετικά μέτρα επέβαλαν την διεξαγωγή του εξωτερικού εμπορίου με τις βαλκανικές χώρες και τη Γερμανία βάσει συμφηφισμών και μέσω κρατικών ρυθμίσεων. Το σύστημα θα γενικευτεί το 1937, καθώς η μεταξική δικτατορία διεύρυνε το μηχανισμό των εμπορικών ανταλλαγών και παγίωσε το σύστημα των ποσοστώσεων όσον αφορά τις εισαγωγές. Το όλο σύστημα λειτούργησε προστατευτικά για την εγχώρια βιομηχανική παραγωγή, ενώ συνέβαλε πολυειδώς και στην άνοδο των μεγεθών της ελληνικής οικονομίας μετά το 1936.

2. Υποθέσεις εργασίας: η μετάφραση ως γέφυρα ιδεών

Η παραπάνω ανάγνωση της κρίσης εντάσσεται ίσως σε μια περισσότερο οικονομική οπτική. Ωστόσο, το εγχείρημα διερεύνησης της ιδεολογικής εξέλιξης που εντοπίζεται σε μια συγκεκριμένη κοινωνία και σε ένα δεδομένο χρόνο δεν μπορεί παρά να εγκολπώνεται τόσο πυρήνων οικονομικής ιστορίας όσο και θραύσματα της ιστορίας των νοοτροπιών⁷. Συνεπώς, η αποδοχή της αναγκαιότητας του κρατικού παρεμβατισμού από τους έλληνες οικονομολόγους -τόσο εκείνων του ακαδημαϊκού χώρου όσο και των άμεσα συνδεδεμένων με την κρατική διοίκηση- και η συνεπαγόμενη εδραίωση του οικονομικού ρόλου του κράτους, είτε δια μέσου νεοκλασικών υποδειγμάτων είτε δια μέσου της υιοθέτησης μιας διευρυμένης προστατευτικής πολιτικής, δεν μπορεί παρά να ειδωθεί υπό το πρίσμα της κρίσης που εμφιλοχωρεί στον ελληνικό χώρο. Το κοινότοπο της διαπίστωσης συνδέεται, ωστόσο, με τη διαμόρφωση ενός λόγου -πολιτικού ή οικονομικού- του οποίου τα όρια στα δεξιά ή τα αριστερά του πολιτικού φάσματος είναι συχνά δυσδιάκριτα. Το ιδεολογικό αμάλγαμα του ελληνικού μεσοπολέμου μπορεί να αναγνωσθεί, συνεπώς, ως αναζήτηση νέων δρόμων προς ένα πρότυπο κοινωνικής

⁵ Για τα σχετικά στοιχεία ανατρέχουμε στο: *Institut International d'Agriculture, Les conditions de l'agriculture en 1930-1931. Commentaire economique a l'annuaire international de statistique agricole 1930-1931*, Πάρι, 1932, σ. 3-13.

⁶ Ειδικά για την αγροτική κρίση της δεκαετίας του '30 εξαιρετική είναι η σημασία της μελέτης: Χρ. Ευελπίδης, *Η γεωργική κρίσις ιδίως εν Ελλάδι*, Αθήνα: εκδ. ο Λόγος, 1932.

⁷ *Emmanuel Le Roy-Ladurie, <<Quelques orientations de la Nouvelle Histoire>>*, in: G. Gadoffre, *Certitudes et incertitudes de la Nouvelle Histoire*, Παρίσι: PUF, 1987, σ. 153.

εξέλιξης, το οποίο άλλοτε ταυτίζεται με την κοινωνική δικαιοσύνη και την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου κι άλλοτε με την προάσπιση της αρχής του έθνους⁶: ούτως ή άλλως, το πρότυπο έρχεται από τη δυτική σκέψη, η οποία και κατευθύνει, τότε εμπνέοντας και τότε διχάζοντας τους έλληνες διανοούμενους της εποχής. Ως αντίστιξη, αναπτύσσεται ο πολιτικός και ιδεολογικός λόγος, στην εκφορά του οποίου κατά τη μεσοπολεμική περίοδο αναπαράγεται -όπως ήδη υπαινιχθήκαμε- η ίδια η εξέλιξη της κρατικής μηχανής. Η ανάλυση του λόγου -και εδώ του ιδεολογικά φορτισμένου λόγου- δεν αποτελεί αυτοσκοπό, καθώς οι λέξεις δεν είναι παρά ο καθρέπτης όπου αντανακλώνται οι κοινωνικές πεποιθήσεις. Ο λόγος αποτελεί, άλλωστε, ένα συγκεκριμένο παράγωγο ενός πολλαπλού ιστού κοινωνικών, ιδεολογικών και ψυχολογικών παραμέτρων⁷. Βρισκόμαστε στο πλαίσιο των νέων αναζητήσεων της ιστορίας: αν κατά τις περασμένες δεκαετίες η κυριαρχία της ποσοτικής ιστορίας ήταν περίπου απόλυτη, στα τέλη της χιλιετίας η ανάλυση του λόγου, στις πιο πολυσχιδείς μορφές του, ανάγεται πλέον σε μόνιμη αναφορά για τις ιστορικές πρακτικές⁸. Όσον αφορά τη μεθοδολογική ικανότητα των ιστορικών να καταπιαστούν σε ένα τέτοιας φύσεως έργο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάλυση του λόγου -θεωρώντας δεδομένον τον υπερκερασμό της γραμματολογικής ανάλυσης της φράσης- έχει πολλαπλές ρίζες, εις τρόπον ώστε η χρήση του από επιστημονικά πεδία ανεξάρτητα μεταξύ τους να είναι γενικά αποδεκτή⁹. Οπωσδήποτε το παιχνίδι των λέξεων μοιάζει να είναι πλέον για τους ιστορικούς ένα πολύ πιο ουσιαστικό έρεισμα απ'ότι η, συχνά στερούμενη φαντασίας, διαπραγμάτευση των αριθμών.

Από τα παραπάνω καταδεικνύεται ότι η μεσοπολεμική ελληνική κοινωνία, και δὴ η πνευματική της ελίτ, ήταν πρόσφορη στη δεξίωση του επιστημονικού προβληματισμού που αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο στον ευρωπαϊκό χώρο: οπωσδήποτε όμως μια τέτοια γενίκευση δεν θα πρέπει να οδηγήσει στη λανθασμένη εκτίμηση μιας άκριτης και μμητικής αποδοχής από μέρους των ελλήνων διανοουμένων. Η όσωση των ιδεών προϋποθέτει την ύπαρξη σε μια κοινωνία των υποδοχών εκείνων που είναι ικανές να δειλίσουν και να προσαρμόσουν στα εντόπια δεδομένα τα νεόφερτα στοιχεία. Εξ άλλου τη δεκτικότητα των ελλήνων επιστημόνων του μεσοπολέμου προσδιορίζει και η θήτευση του μεγαλύτερου μέρους εξ αυτών σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (κυρίως γαλλικά και

⁶ Όσον αφορά την εξέλιξη της οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα του μεσοπολέμου cf. Μ. Ψαλιδόπουλος, *Η κρίση του 29 ... op. cit.*, σ. 171 και εξής. Ειδικά για τη θεωρητική δεξίωση του προστατευτισμού cf. *ibid.*, σ. 425-464.

⁷ Ν. Doron, Fr. Parot (επιμ.), *Dictionnaire de psychologie*. Παρίσι: PUF, 1991, σ. 205.

⁸ Jean-Yves Grenier, <<Expliquer et comprendre. La construction du temps de l'histoire économique>>, in: Bernard Lepetit (επιμ.), *Les formes de l'expérience. Une autre histoire sociale*, Παρίσι: Albin Michel, 1992, σ. 231.

⁹ H. Bloch, R. Chemama, A. Gallo et alii (διευθ.), *Grand dictionnaire de la psychologie*, Παρίσι: Larousse, 1992, σ. 231.

γερμανικά). Γενικά, πρόκειται για μια κοινωνία της οποίας τα ανώτερα στρώματα προσανατολίζονται προς τη Δύση, όντας ανοικτά στα εκείθεν ερχόμενα ερεθίσματα. Είναι ευνόητο ότι η τάση αυτή αρχίζει να αντιστρέφεται στα τέλη της περιόδου, με την ανάπτυξη του οικονομικού εθνικισμού και τον απομονωτισμό που διέπει στο εξής την οικονομία, και άρα και την κοινωνία, των κρατών¹².

Η ευρεία παραγωγή επιστημονικού έργου στην Ελλάδα κατά την περίοδο που εξετάζουμε θα διαχυθεί σε ευρύτερο κοινό μέσω του γόνιμου διαλόγου οικονομολόγων, νομικών και πολιτικών προσώπων, που διεξάγεται στις σελίδες του επιστημονικού και οικονομικού περιοδικού τύπου της εποχής. Το κεντρικό ερώτημα για τον επιστημονικό και πολιτικό κόσμο είναι η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός της χώρας, καθώς και η διερεύνηση των μέσων για την επίτευξη των στόχων αυτών. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και ο λόγος για τη θέση που το κράτος οφείλει να κατέχει στην οικονομική ζωή του τόπου, καθώς και το ερώτημα εάν και κατά πόσο πρέπει να παρεμβαίνει ρυθμίζοντας την οικονομία. Τις ανάγκες αυτής της επιστημονικής κοινότητας για συνεχή ενημέρωση αλλά και το ψυχολογικό αιτούμενο για ένταξη σ' ένα κοινό θεωρητικό υπόβαθρο, έρχεται να καλύψει η μετάφραση εργασιών ευρωπαϊών οικονομολόγων, κοινωνιολόγων και γενικά διανοητών από το χώρο των κοινωνικών επιστημών. Καθώς η ανάλυση της μετάφρασης μπορεί να ειπωθεί μέσα από μια προοπτική τελείως διαφορετική από εκείνη που υπαγορεύει μια αποκλειστικά γλωσσολογική προσέγγιση¹³, η ειδολογική διαπραγμάτευση και η θεματολογία αυτών των δημοσιεύσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μεθοδολογικό εργαλείο για την κατανόηση της ιδεολογικής όσμωσης από την οποία διέπεται η ελληνική κοινωνία τη στιγμή του μεσοπολέμου. Εξ άλλου, η μετάφραση ειδικωμένη ως επαφή ανάμεσα σε δυο γλώσσες οικοδομεί τις απαραίτητες γέφυρες για τη μετεκένωση ιδεών και την εν γένει επικοινωνία διαφορετικών πολιτισμικών μορφωμάτων. Είναι ευνόητο ότι τόσο ο πομπός όσο και ο αποδέκτης μετέχουν σ' αυτή τη διαδικασία, πρόκειται δηλαδή για μια σχέση αμφίδρομη. Εξυπακούεται ότι η μετάφραση έρχεται να υπηρετήσει συγκεκριμένα αιτήματα, ότι απαντά στη ζήτηση πνευματικού έργου. Άρα, και ποσοτικά εκλαμβανόμενη αποτελεί δείκτη εγρήγορης μιας κοινωνίας: καθώς η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων στο οποίο όλα τα άλλα κοινωνικά σύμβολα μπορούν να αποδοθούν¹⁴, η αποκωδικοποιημένη, με ενδιάμεσο τη μετάφραση, χρήση της παραπέμπει στην εγνωσμένη ανάγκη για επαφή και επικοινωνία.

¹² Το ερώτημα εάν και κατά πόσο υπήρξε αλλαγή στην οικονομική σκέψη στην Ελλάδα κατά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας καθώς και ποιές είναι τελικά οι επιδράσεις που δέχονται οι Έλληνες οικονομολόγοι και πολιτικοί από τα ολοκληρωτικά υποδείγματα της Γερμανίας και της Ιταλίας, διερευνάται στη μελέτη: Μ. Ψαλιδόπουλος, <<Μορφές οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα, 1936-1940>>, in: Ν. Σβορώνος, Χ. Φλάυσερ (επιμ.), *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου: Η Ελλάδα 1936-1944*. Αθήνα: ΜΙΑΤΕ, 1989, σ. 98-132.

¹³ Georges Mounin, *Les problemes theoretiques de la traduction*, Παρίσι: Gallimard, 1963, σ. 267.

¹⁴ N. Doron, *Fr. Parot* (επιμ.), *Dictionnaire de psychologie ... ap. cit.*, σ. 689.

3. Η ανανέωση του επιστημονικού προβληματισμού μέσα από τις σελίδες του Αρχείου Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Από τα επιστημονικά έντυπα της μεσοπολεμικής περιόδου επιλέγουμε την αναφορά στο Αρχείο των Οικονομικών και Κοινωνικών επιστημών, ως παράδειγμα μελέτης αυτού που συνηθίζεται να καταγράφεται ως επιστημονική αναζήτηση της νεωτερικότητας. Η επιλεκτική αναφορά προσδιορίστηκε από την ευρεία θεματολογία του συγκεκριμένου περιοδικού, που πράγματι υπερκαλύπτει το χώρο των κοινωνικών επιστημών. Άλλωστε, το Αρχείο, υπό τη διεύθυνση του σοσιαλιστή Δ. Καλιτσουνάκη, φιλοδόξησε να προάγει τον επιστημονικό διάλογο και να βοηθήσει στη δημιουργία μιας επιστημονικής κοινότητας στο χώρο των κοινωνικών επιστημών¹⁵. Συσπείρωσε, επομένως, έναν κύκλο διανοουμένων, οικονομολόγων και πολιτικών που εύλογα θα λέγαμε ότι αντιπροσωπεύει την άρχουσα πνευματική τάξη της μεσοπολεμικής νεοελληνικής κοινωνίας, μ'ότι προσθετικές συνέπειες έχει η διαπίστωση για την ανάλυση της ιδεολογικής διάχυσης που συντελείται στο πλαίσιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Η οπτική του περιοδικού είναι κάθε άλλο παρά στενά οικονομική, ιδιαίτερη δε αναφορά αξίζει να γίνει στα θέματα που επανέρχονται στις σελίδες του: διερεύνηση της φύσεως και των συνεπειών της οικονομικής κρίσης, διαπραγμάτευση των ορίων της κρατικής παρέμβασης, αναζήτηση μέσων προαγωγής της αγροτικής παραγωγής και ανάλυση των αιτιών υπανάπτυξης του αγροτικού τομέα. Ωστόσο, τόσο οι συντάκτες όσο και η ύλη του περιοδικού δεν είναι εσωστρεφείς, δεν περιορίζονται, δηλαδή, στα εντός του ελληνικού χώρου τεκμαιόμενα.

Μια συνοπτική επισκόπηση των ξενόγλωσσων μελετών, που είτε με τη μορφή παρουσίασης είτε με τη μορφή μεταφράσεως, δημοσιεύονται στις σελίδες του Αρχείου κατά την περίοδο 1921-1940¹⁶, καταδεικνύει τη δεκτικότητα του ελληνικού κοινού στη σύγχρονη του επιστημονική παραγωγή. Μια κάθετη ανάγνωση της θεματολογίας των κειμένων αυτών καταγράφει το ενδιαφέρον για τις εντελώς πρόσφατες εξελίξεις στο χώρο των κοινωνικών επιστημών: κοινωνιολογική σκέψη με έμφαση στους πρωτεργάτες της επιστήμης Em. Durkheim και Max Weber, ιδιαίτερη επιμονή στα ερωτήματα γύρω από την εξέλιξη του κοινωνικού συστήματος, ενδιαφέρον για τις τομές που επέφερε στην οικονομική σκέψη το γερμανικό υπόδειγμα. Και βέβαια, παρουσίαση της κεϋνσιανής θεωρίας, που συνοδεύεται από δημοσίευση άρθρων του ιδίου του Keynes. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι ο διευθυντής του περιοδικού Δ. Καλιτσουνάκης, Καθηγητής άλλωστε στην έδρα της Πολιτικής Οικονομίας στην Ανώτατη Σχολή Εμπορικών Σπουδών (μετέπειτα ΑΣΟΕΕ), δεν υπήρξε υποστηρικτής της

¹⁵ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Η κρίση του 29 ... op. cit.*, σ. 266.

¹⁶ Βλέπε τον σχετικό κατάλογο των σελίδων 8-9.

κεϋνσιανής θεωρίας, ασκώντας μάλιστα σ'αυτήν κριτική "από τα αριστερά". Είναι ενδεικτικό άλλωστε το ενδιαφέρον του περιοδικού για τις απαρχές της οικονομικής σκέψης, προβληματισμός που καταγράφεται μέσω της μετάφρασης και κριτικής παρουσίασης των θεμελιωτών της κλασικής σχολής, Malthous, Ricardo και Stuart Mill. Συνοπτικά παρατηρούμε ότι στις σελίδες του Αρχείου καταγράφεται ολόκληρο το φάσμα της οικονομικής σκέψης, ξεκινώντας από τους κλασικούς για να περάσει στο νεοκλασικό πρότυπο, περιλαμβάνοντας και αναφορές στη μαρξιστική θεωρία. Έμφαση δίνεται στο δόγμα της διευθυνόμενης οικονομίας, καθώς τούτο συνιστά μια από τις προτάσεις για την οργάνωση της κοινωνίας, μετά το βαρύ πλήγμα της διεθνούς οικονομικής κρίσεως. Τέλος, ιδιαίτερα δεξιώνονται οι μελέτες σχετικά με την απήχηση του νεοελληνικού πολιτισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες: τούτο μοιάζει να κρυσταλλώνει το συναίσθημα, που με κάποια ίσως υπερβολή, θα ανομάζαμε υπαρξιακό άγχος των ελλήνων διανοουμένων κατά πόσο, δηλαδή, ο νεοελληνικός πολιτισμός μπορεί να βρεί τη θέση του ανάμεσα στους αδελφούς του ευρωπαϊκούς. Το εύρος της θεματολογίας παραπέμπει στα αιτήματα της πνευματικής ελίτ της εποχής για σύμπνοια και συνεχή ενημέρωση, όσον αφορά τις εξελίξεις στις κοινωνικές επιστήμες. Απ' την άλλη πλευρά, ανταποκρίνεται στην αναζήτηση, από μέρους των θεμελιωτών νέων σχολών, αποδεκτών και συνομιλητών σε κοινωνίες άλλες απ'αυτές που τις γέννησαν¹⁷.

Η διάχυση της επιστημονικής σκέψης μέσω των πρακτικών μετάφρασης και της εν γένει παρουσίασης ξενόγλωσσων μελετών είναι αδιαμφισβήτητη. Μια σημειολογική¹⁸ προσέγγιση της σχετικής θεματολογίας θα μπορούσε -πιστεύουμε- να συνεισφέρει στη μελέτη της εξέλιξης του επιστημονικού προβληματισμού στην Ελλάδα. Τον ίδιο στόχο θα υπηρετούσε ακόμη η ποσοτική επεξεργασία των βιβλιοκρισιών ξενόγλωσσων μελετών που δημοσιεύονται σε κάθε τεύχος του Αρχείου. Η πολυσυλλεκτικότητα στην καταγραφή απόψεων (για παράδειγμα αναφορές εξ'ίσου εκτενείς τόσο στην κεϋνσιανή θεωρία όσο και στο γερμανικό υπόδειγμα) ενσαρκώνει την έγνοια των πνευματικών ανθρώπων της εποχής για την μορφή που θα έπρεπε να πάρει η εξέλιξη του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος αλλά και καταγράφει τις διάφορες εναλλακτικές που προσέφερε η επιστημονική έρευνα. Απαδεικνύεται κατ'αυτόν τον τρόπο η διαπίστωση του Immanuel Wallerstein ότι ο κοινωνικός χρόνος δεν είναι ποτέ γραμμικός¹⁹, αποκλείοντας κάθε

¹⁷ Αναφέρουμε το παράδειγμα του *Em. Durkheim*, του οποίου οι σχετικές αναζητήσεις καταγράφονται στην αλληλογραφία με το στενό συνεργάτη και συγγενή *Marcel Mauss*. cf. *Em. Durkheim, Lettres a Marcel Mauss*, Παρίσι: PUF, 1998, *passim*.

¹⁸ Χρησιμοποιούμε τον όρο με τη σκέψη ότι η σημειολογία μπορεί να οριστεί ως το σύνολο των μεθόδων, εφαρμοσμένων στην ανάλυση του αντικειμένου, υπό τη μορφή του σημαίνοντος. cf. *A. Greimus, E. Landowski et alii* (διευθ.), *Introduction a l'analyse du discours en sciences sociales*, Παρίσι: Hachette, 1979, σ. 5.

¹⁹ *Im. Wallerstein*, <<L'avenir n'est pas écrit>>, *Le Monde de Debats*, Ιούλιος-Αύγουστος 1999.

ντετερμινισμό στο κοινωνικό γίγνεσθαι καθώς τα άτομα καλούνται κάθε φορά να επιλέξουν ανάμεσα σε περισσότερες από μία απόψεις. Παράλληλα, η έντονη πνευματική διεργασία που συνολικά καταγράφεται στην Ελλάδα, όπως και στην Ευρώπη, του μεσοπολέμου παραπέμπει στο πρότυπο του διανοουμένου που δεν παρακολουθεί αμέτοχος τις πολιτικές διεργασίες, αλλά ενεργά συμμετέχει στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Στο κοινωνικό αυτό φαινόμενο εντάσσεται, πιστεύουμε, η διεύρυνση κατά την υπό εξέταση περίοδο, των επιστημονικών αντικειμένων αλλά και η πρωταρχικής σημασίας ενασχόληση με τη φύση του κρατικού μηχανισμού.

Σημειώνουμε, τέλος, ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τη μορφή των μεταφράσεων που δημοσιεύονται στις σελίδες του Αρχείου. Στο σύνολο σχεδόν των περιπτώσεων αναφέρεται το όνομα του μεταφραστή, καθώς αυτός είναι μέλος της επιστημονικής κοινότητας αλλά και με επιστημονικά ενδιαφέροντα στενά συνδεδεμένα με το κείμενο που μεταφράζει. Η πνευματική αυτή συγγένεια αφ'ενός προσδίδει εγκυρότητα στη μετάφραση και αφ'ετέρου καταδεικνύει τη συνεχή εγρήγορση των ελλήνων διανοητών, που επιδίδονται και στο μεταφραστικό έργο, προκειμένου να διευρύνουν τον προβληματισμό τους. Η γλώσσα στην οποία μεταφράζουν είναι η απλή καθαρεύουσα, η γλώσσα που τελικά είναι κοινός τόπος τόσο στον πνευματικό χώρο όσο και στη διοικητική μηχανή της εποχής²⁰. Τέλος, παρατηρείται η απόδοση των ξένων όρων μέσω της χρήσης εδραιωμένης επιστημονικής ορολογίας, πρακτική που τελικά συνεισέφερε στη συγκρότηση λεκτικού οργάνου προς χρήσιν των κοινωνικών επιστημών.

4. Επιλογική παρατήρηση

Εαν ο λόγος είναι ιδεολογία, εαν είναι εξ ίσου και μια μορφή εξουσίας²¹, η ανανέωση του επιστημονικού προβληματισμού και η διαχυσή του σε ευρύτερα κοινωνικά σύνολα παραπέμπει στην αναζήτηση εξελικτικών υποδειγμάτων αναφορικά με την οργάνωση του κοινωνικού χώρου, συμπεριλαμβανομένου επομένως και του κρατικού μηχανισμού. Ο λόγος εν προκειμένω είναι για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού κράτους, αναζήτηση που εκφράστηκε τόσο σε πολιτικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο. Ο διάλογος με τα επιτεύγματα των κοινωνικών επιστημών στις ευρωπαϊκές χώρες καταδεικνύει ότι ο πνευματικός κόσμος της εποχής αποδεχόταν για τη χώρα ένα καθαρά δυτικό προσανατολισμό, σταθερά στρεφόμενος προς τοι δυτικό υπόδειγμα ανάπτυξης.

²⁰ Για τη χρήση ενός κοινού υποδείγματος στο λόγο των κυρίαρχων ομάδων εξουσίας cf. P. Bourdieu, *Questions de sociologie*, Παρίσι: Ed. de minuit, 1980, σ. 86-87.

²¹ *Melanges offerts a Georges Burdeu. Le pouvoir*, Παρίσι: Librairie generale de droit et de jurisprudence, 1977, σ. 82.

Από τα όσα παραπάνω λέχθηκαν καθίσταται φανερό ότι για τη γραπτή μορφή της συμμετοχής μας στο Συνέδριο, επιλέξαμε τη διατύπωση ενός γενικού περιγράμματος. Συγκεκριμένες αναφορές σε μεταφράσεις καθώς και γλωσσολογικού τύπου παρατηρήσεις, θα προσκομισθούν κατά την προφορική ανακοίνωση.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ [Παρουσιάσεις και μεταφράσεις] 1921-1940*

Τόμος Α (1921)

Τεύχος Α: Γεωργιος Χαριτάκης, *Αι περί εξελίξεως των κοινωνιών, του πολιτισμού και της καλλιέργειας (Kultur) ιδέαι του Α. Weber* και ο νεοελληνικός πολιτισμός.

Τεύχος Β-Δ: Ι. Λαμπρίδης, *Αιμ. Durkheim* και η Κοινωνιολογική γαλλική Σχολή.

Τόμος Β (1922)

Τεύχος Γ: Ulrich Wilamowitz. *Ο ελλητισμός ως ζωσα δύναμις.*

Max Sering, *Η Γερμανική πολεμική οικονομία.*

Τεύχος Δ: Αιμ. Deckert, *Παλλατισμός, Πανσλαβισμός και Παντευτονιασμός.*

Τόμος Δ (1924)

Τεύχος Α: Θ. Χαριτάκης, *Η εν τη βιομηχανία διοικήσις και αι γενικότεραι αυτής εφαρμογαί κατά τον Η. Fayol.*

Τεύχος Γ. Δ. Καλιτσουνάκις, *Hugo Stinnes.*

Τόμος Ε (1925)

Τεύχος Α. Δ. Καλιτσουνάκις, *Branting, Brentano, Berstein.*

Θ. Χαριτάκης, *Αι ιδέαι του Η. Ford* περί διοργανώσεως της βιομηχανίας.

Τεύχος Β. Αγγ. Τσιτσκλής, *Αι θεωρίαι του L. Duguit.*

Τεύχος Γ. C. Gide, *Αι οικονομικά επιστήμαι.*

Τόμος ΣΤ (1926)

Τεύχος Β. Αρ. Σιδέρις, *Η αναθεώρησις των οικονομικών θεωριών του Κάρλ Μάρξ.*

Τεύχος Γ. Π. Ζήσης, *Η ηθική ως επιστήμη.*

Τεύχος Δ. Π. Κανελλάπουλος, *Ο Φερδινάρδος Tonnies* και η Κοινωνιολογία.

* διατηρήθηκε τόσο η ορθογραφία όσο και ο τρόπος αρίθμησης των τευχών που χρησιμοποιούν οι συντάκτες του Αρχείου. Για τεχνικούς λόγους δεν στάθηκε δυνατή η χρήση πολυτονικού.

Τόμος Ζ (1927)

Τεύχος Β. Em. Durkheim, *Τί είναι κοινωνικόν φαινόμενον.*

Τόμος Η (1928)

Τεύχος Β. Π. Ζήσης, *Η συμβολή του Ferdinand Tonnies εις την Κοινωνιολογίαν*

Τεύχος Γ. J. M. Keynes, *Το τέλος του laissez-faire. Ιδέαι προς συνύφανσιν της ιδιωτικής και της Κοινωνικής Οικονομίας.*

Τόμος Ι (1930)

Τεύχος Β. Σπ. Καλιάφας, *Ο Hans Driesch ως βιολόγος και φιλόσοφος.*

Henri Pirenne, *Αι περίοδοι της κοινωνικής ιστορίας του καπιταλισμού.*

Τεύχος Γ. Δ. Καλιτσουνάκης, *Ο Werner Sombart και η συστηματικοποίησις της Πολιτικής Οικονομίας. Μεθοδολογική ανάλυσις.*

Τόμος ΙΙ (1931)

Δ. Καλιτσουνάκης, *L. Brentano.*

Π. Κανελλόπουλος, *Ο Alfred Weber και η ιδέα της προόδου.*

Τόμος ΙΙΙ (1932)

Ι. Συκουρτής (μετ.), *Η πολιτική ως επάγγελμα υπό Max Weber.*

Τόμος ΙΙΙΙ (1933)

Ν. Κωνσταντινίδης (μετ.), *Το μέλλον του κεφαλαιοκρατισμού υπό W. Sombart.*

Π. Ρεδιάδης, *Αι βιωτικά συνθήκαι των εργοτικών τάξεων εν Ελλάδι και ο νόμος του Engel.*

Ι. Συκουρτής (μετ.), *Η πολιτική ως επάγγελμα υπό Max Weber.*

Τόμος ΙΙΙΙΙ (1934)

Δ. Βεζανής, *Η περί Κράτους και Δικαίου θεωρία του Felix Sompio.*

Τόμος ΙΙΙΙΙΙ (1935)

Αν. Ταβουλάρης, *Φιλοσοφικός και Ιστορικός Υλισμός. Χέγκελ-Φούερμπαχ-Μάρξ.*

Τόμος ΙΙΙΙΙΙΙ (1937)

Γ. Χαλκιάπουλου, *Η Κοινωνική Οικονομική ως Επιστήμη υπό Br. Moll. Εισαγωγή και μετάφρασις.*

Τόμος 18 (1938)

Γ. Δημητριάδης (μετ.), *Διατί πάντες ενδιαφερόμεθα σήμερον δια προβλήματα της Οικονομικής και Κοινωνικής πολιτικής, υπό Sombart Werner.*

Δ. Κούσης (μετ.), *Το επιχειρηματικών και συγκυριακών κέρδος υπό Καρόλου Diehl.*

Δ. Καλιτσουνάκις, David Ricardo. Ο ιδρυτής της θεωρητικής Οικονομικής και η θέση του εις την εξέλιξιν της Αγγλικής κλασσικής σχολής.

Μ. Χαριτάκις, *Μετάφρασις εκ του Δ βιβλίου των Principes του John Stuart Mill.*

Τόμος 20 (1940)

Δ. Καλιτσουνάκις, *Η τωρινή εκτίμησις της περί πληθυσμου θεωρίας του Μόλθου.*

Π. Χριστοδουλόπουλος, *Ανεργία και αποταμίευσις. Κριτικόν δοκίμιον επί της περί ανεργίας θεωρίας του Keynes.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

i. Οικονομία

Ανώτατον Οικονομικόν Συμβούλιον. **Οι δείκτοι της οικονομικής δραστηριότητος της Ελλάδος κατά το έτη 1928-1934.** Αθήνα: Εθνικόν Τυπογραφείον 1935.

Τράπεζα της Ελλάδος. **Έκθεσις του Διοικητού Εμ. Τσουδερου επί του Ισολογισμού της 31ης Δεκεμβρίου 1931,** σ. i-xii.

Ψαλιδόπουλος, Μ. **Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι. Συμβολή στην ιστορία της οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα του μεσοπολέμου.** Αθήνα: ΙΕΠΕΤ, 1989.

- *"Μορφές οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα, 1936-1940"*, σ. 98-132, in: Ν. Σβορώνος,

Χ. Φλάυσερ (επιμ.). **Πρακτικό του Διεθνούς Συνεδρίου. Η Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία.Κατοχή. Αντίσταση.** Αθήνα: ΜΙΑΤΕ, 1989.

Einchengreen, B. **Golden fetters. The gold standard and the Great Depression, 1919-1939.** New York/Oxford: Oxford University Press, 1992.

Institut International d'Agriculture. **Les conditions de l'agriculture en 1930-1931. Commentaire économique a l'annuaire international de statistique agricole 1930-1931.** Ρώμη: Treves/Treccani/Tumminelli, 1932.

Kindleberger, C. P. **Manias, panics and crashes. A history of financial crises.** New York: Basic Books, 1978.

ii. Επιστήμες της κοινωνίας

Bloch, H. - Chemmama, R. et alii (διεύθ.), **Grand dictionnaire de la psychologie.** Παρίσι: Larousse, 1992.

- Boudon, R. -Bourricaud Fr. (διεύθ.), **Dictionnaire critique de la sociologie**. Παρίσι: PUF, 1990.
- Bourdieu, P. **Questions de sociologie**. Παρίσι: Ed. de minuit, 1980.
- **La noblesse d'Etat. Grandes ecoles et esprit de corps**. Παρίσι: Ed. de minuit, 1989.
- Doron, N. - Parot, Fr. (επιμ.), **Dictionnaire de psychologie**. Παρίσι: PUF, 1991.
- Durkheim, Em. **Lettres a Marcel Mauss**. Παρίσι: PUF, 1998.
- Eco, Ub. "La semiotique est un drole d'oiseau", **Le Monde de Debats**, v. 5, Ιούλιος- Αύγουστος 1999.
- Greimus, A.-Landowski, E. et alii (διεύθ.). **Introduction a l'analyse du discours en sciences sociales**. Παρίσι: Hachette, 1979.
- Lepetit, B. (διεύθ.). **Les formes de l'experience. Une autre histoire sociale**. Παρίσι: Albin Michel, 1995.
- Moscovici, S. **Psychologie sociale**. Παρίσι: PUF, 1984.
- Mounin, G. **Les problemes theoretiques de la traduction**. Παρίσι: Gallimard, 1963.
- Wallerstein, Imm. "L'avenir n'est pas ecrit", **Le Monde de Debats**, v. 5, Ιούλιος- Αύγουστος 1999.

Αικατερίνη Μπρέγιαννη

Ιστορικός

Στρατηγού Λέκκα 51

151 22 Μαρούσι

e-mail: caterbreg@hotmail.com>